

UCHWAŁA NR XXX/303/2021
RADY GMINY INOWROCŁAW
z dnia 20 maja 2021 r.

w sprawie przyjęcia sprawozdania z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław na lata 2018-2021

Na podstawie art.18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r. poz. 713, z późn. zm¹.) oraz art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710) w związku z Uchwałą Nr L/406/2018 Rady Gminy Inowrocław z dnia 29 października 2018 r. w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław na lata 2018-2021 uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się sprawozdanie z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław na lata 2018-2021, za okres 2018-2020, stanowiące załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Inowrocław.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący
Rady Gminy Inowrocław

Krzysztof Koltuński

---

¹) Zmiany tekstu jednolitego wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2020 r. poz. 1378

UZASADNIENIE

Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław na lata 2018-2021 sporządzony został na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzającej obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami przez samorządy gminne, powiatowe i wojewódzkie.

Zgodnie z art. 87 tejże ustawy gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest przez Wójta Gminy na okres 4 lat i po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków podlega uchwaleniu przez Radę Gminy. Program ogłaszany jest w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Wójt Gminy zobowiązany jest sporządzić co dwa lata sprawozdanie i przedstawić je do akceptacji Radzie Gminy Inowrocław w formie uchwały.

Podjęcie uchwały nie powoduje skutków społecznych, gospodarczych i prawnych, a także nie pociąga za sobą skutków finansowych dla budżetu Gminy.

*Przewodniczący
Rady Gminy Inowrocław*

Krzysztof Kołtuński

Załącznik do
Uchwały NR XXX/303/2021
Rady Gminy Inowrocław
z dnia 20 maja 2021 r.

Przewodniczący
Rady Gminy Inowrocław
Krzysztof Kottuński

SPRAWOZDANIE

z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław na lata 2018-2021

za okres od 5 grudnia 2018 r. do 4 grudnia 2020 r.

1. Wprowadzenie

Dziedzictwo kulturowe to dorobek materialny i duchowy pokoleń utożsamiany z archeologią, architekturą i sztuką. Z niego czerpiemy wiedzę o życiu i działalności naszych przodków. Zachowanie tego dorobku dla przyszłych pokoleń powinno być naszym celem i obowiązkiem.

Zasoby kulturowe, położenie geograficzne oraz zabytki są wartością, która ma duży wpływ na rozwój Gminy Inowrocław. Zachowane zabytki Gminy stanowią nieocenione dziedzictwo kulturowe regionu. Dostarczają one bogaty materiał badawczy historykom, historykom sztuki i archeologom.

Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego.

Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław na lata 2018-2021 został przyjęty Uchwałą NrL/406/2018 Rady Gminy Inowrocław w dniu 29 października 2018 r. i wszedł w życie w dniu 5 grudnia 2018 r., po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Program jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowania działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa niematerialnego. Określa kierunki współpracy samorządu gminnego, właścicieli obiektów zabytkowych i Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Tworzy politykę administracyjną w zakresie działań na rzecz zachowania, rewitalizacji i promocji zabytków oraz dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław oparty jest i zbieżny z dokumentami o charakterze strategicznym i opracowaniami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy, takimi jak:

- 1) Strategia rozwoju lokalnego Gminy Inowrocław na lata 2013-2020;
- 2) Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Inowrocław;
- 3) Program Ochrony Środowiska dla Gminy Inowrocław na lata 2016-2020, z perspektywą do 2024 r.;
- 4) Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Inowrocław.

Gminny program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym do innych aktów planowania.

Jego celem jest podniesienie świadomości znaczenia zabytków w lokalnej tożsamości kulturowej.

Rolą programu jest przyczynianie się do poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego, poprzez określenie koniecznych działań organizacyjnych, finansowych i realizacyjnych.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt Gminy sporządza co dwa lata sprawozdanie z realizacji programu opieki nad zabytkami i przedstawia Radzie Gminy. Wykonanie tego sprawozdania poprzedzone jest oceną realizacji programu, która uwzględnia wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania oraz efektywność ich wykonania również w kontekście zmieniających się uwarunkowań prawnych, ekonomicznych i społecznych.

Celem sprawozdania jest ocena realizacji działań oraz przyjętych rozwiązań formalnych, a także sformułowanie wniosków na potrzeby gminnych dokumentów strategicznych, w tym również kolejnego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Niniejsze sprawozdanie zostało sporządzone na podstawie danych i informacji uzyskanych z poszczególnych referatów Urzędu Gminy w Inowrocławiu, jednostek organizacyjnych gminy oraz instytucji kultury Gminnej Biblioteki Publicznej w Jaksicach.

2. Realizacja zadań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami

Założenia programowe:

Głównym celem programu opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław na lata 2018-2021 jest dążenie do poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego z zachowaniem krajobrazu kulturowego oraz zainicjowanie procesów zmierzających do wzmocnienia świadomości lokalnej społeczności i właścicieli obiektów zabytkowych o ważności tego dziedzictwa dla rozwoju gminy.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy, oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego gminy w Gminnym programie opieki nad zabytkami zostały opracowane trzy priorytety:

- Priorytet 1. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego;
- Priorytet 2. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy,
- Priorytet 3. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości.

W ramach każdego z trzech priorytetów zostały określone główne kierunki działań, którym przypisano określone zadania do realizacji w latach 2018-2021.

Do realizacji wyznaczonych priorytetów określono długofalowe kierunki działań mogące wykraczać poza okres obowiązywania programu.

Jako kierunki działań realizacji Gminnego Programu opieki nad zabytkami dla gminy Inowrocław w ramach przyjętych priorytetów uznano:

- 1) Zintegrowaną ochronę dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego;
- 2) Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;
- 3) Ochronę układów ruralistycznych na obszarach wiejskich;
- 4) Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 5) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne;
- 6) Prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków;
- 7) Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy;
- 8) Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego;
- 9) Edukację i popularyzację wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym;
- 10) Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego, służąca kreacji produktów turystyki kulturowej;

- 11) Zwiększenie świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej przez różne formy aktywności;
- 12) Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu w dziedzinach architektury budownictwa i lokalnej tradycji;
- 13) Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych;
- 14) Podejmowanie działań umożliwiających gromadzenie i eksponowanie pamiątek lokalnych;
- 15) Turystyczna promocja regionu;
- 16) Stworzenie infrastruktury turystycznej w ramach promocji regionu;
- 17) Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

Zadania te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom gminy właściwych im walorów historycznych i estetycznych oraz podniesienie wiedzy i świadomości mieszkańców na temat zabytków i dziedzictwa kulturowego gminy.

Założono, że w czasie trwania I etapu programu realizowane będą działania wstępne mające charakter przygotowawczy.

Aby określone w programie działania mogły być realizowane niezbędna jest współpraca wielu podmiotów i zrównoważona współpracapomiędzy właścicielami obiektów zabytkowych, a Gminą.

Ważne jest również współdziałanie władz gminy z jednostkami samorządu terytorialnego wyższego szczebla w odniesieniu do zabytków, ich pielęgnacji, ratowania oraz niezbędnego finansowania.

Poniżej przedstawione zostały te zadania, które zostały zrealizowane w okresie 2 lat,licząc od 5 grudnia 2018 r. do 4 grudnia 2020 r. Zadania zostały podzielone zgodnie z gminnym programem na priorytety oraz kierunki działań.

Priorytet 1 - Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

Kierunek działań - Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

Zadanie - Opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi i obszarów wskazanych do ochrony w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy

Rada Gminy Inowrocław uchwaliła miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których zawarto zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego:

- 1) Uchwała VII/69/2019 z dnia 30 maja 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego na obszarze Gminy Inowrocław w części obrębu geodezyjnego Jacewo w rejonie drogi powiatowej relacji Jacewo-Ośniszczewko i drogi gminnej relacji Latkowo-Dalkowo (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 3347 z dnia 07 czerwca 2019 r.),
- 2) Uchwała Nr XI/94/2019 z dnia 30 października 2019 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu w obrębie ewidencyjnym Góra, gmina Inowrocław (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 5911 z dnia 8 listopada 2019 r.),
- 3) Uchwała Nr XI/95/2019 z dnia 30 października 2019 r.w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w części miejscowości Łojewo, gmina Inowrocław (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 5912 z dnia 8 listopada 2019 r.),
- 4) Uchwała Nr XIV/145/2020 z dnia 20 stycznia 2020 r.w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Inowrocław w części miejscowości Balczewo (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 543 z dnia 27 stycznia 2020 r.),

- 5) Uchwała Nr XIV/146/2020 z dnia 20 stycznia 2020 r.w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Inowrocław w części miejscowości Jacewo, gmina Inowrocław (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 544 z dnia 27 stycznia 2020 r.),
- 6) Uchwała Nr XIV/147/2020 z dnia 20 stycznia 2020 r.w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w części miejscowości Słońsko, gmina Inowrocław (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 545 z dnia 27 stycznia 2020 r.),
- 7) Uchwała Nr XVIII/174/2020 z dnia 25 maja 2020 r.w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Inowrocław w części miejscowości Jaronty (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 2775 z dnia 1 czerwca 2020 r.),
- 8) Uchwała Nr XXIV/231/2020 z dnia 23 listopada 2020 r.w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla inwestycji liniowej przebiegającej przez obręby: Góra, Łojewo, Sikorowo, Tupadły, Krusza Zamkowa i Krusza Podlotowa w gminie Inowrocław (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 5941 z dnia 3 grudnia 2020 r.),
- 9) Uchwała Nr XXIV/232/2020 z dnia 23 listopada 2020 r.w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego na obszarze Gminy Inowrocław w części miejscowości Orłowo (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 5942 z dnia 3 grudnia 2020 r.),
- 10) Uchwała Nr XXIV/232/2020 z dnia 23 listopada 2020 r.w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w części miejscowości Cieślin, gmina Inowrocław (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 5943 z dnia 3 grudnia 2020 r.),
- 11) Uchwała Nr XXV/240/2020 z dnia 16 grudnia 2020 r.w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gmina Inowrocław w części miejscowości Sławęcinek (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 6621 z dnia 23 grudnia 2020 r.).

Zadanie – Przestrzeganie ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

Przy uchwalaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego przestrzegane były ustalenia studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Zadanie – Przeciwdziałanie samowolom budowlanym w obiektach zabytkowych oraz wprowadzenie systemu kontroli prac konserwatorsko-remontowych

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego gminy wprowadzono następujące zapisy o obowiązujących strefach konserwatorskich oraz obowiązujących w nich przepisach o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz strefach ochrony archeologicznej „W”:

- wszelką działalność inwestycyjną na obszarze strefy należy prowadzić zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków zgodnie z ustaleniami planu obowiązuje zachowanie zabudowy historycznej z wymogiem jej konserwacji, rewaloryzacji i rekonstrukcji realizowanym przez remonty konserwatorskie, zachowanie lub odtworzenie pierwotnego pokrycia dachu, detali architektonicznych, stolarki, tynków i kolorystyki, zakaz ocieplania ścian, stosowania żaluzji zewnętrznych zasłaniających obramowania okienne,
- w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych lub budowlanych na przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem należy zastosować się do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Zadanie – Szczególna ochrona środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych,

Na terenie gminy Inowrocław znajduje się 1 Aleja dębowa prawem chroniona i 51 pomników przyrody:

- Aleja dębowa prawem chroniona w pasie drogowym drogi krajowej relacji Inowrocław-Bydgoszcz na odcinku Strzemkowo-Jaksice,
  - 5 drzew gatunku dąb szypułkowy, rosnących w zabytkowym parku dworskim w miejscowości Olszewice,
  - 4 drzewa: dąb szypułkowy, topola biała, buk zwyczajny, jesion wyniosły, rosnące w parku dworskim w miejscowości Krusza Zamkowa,
  - 4 drzewa gatunku lipa drobnolistna, rosnące w pasie drogi wojewódzkiej relacji Inowrocław-Komaszyce w miejscowości Komasyce,
  - 3 drzewa: lipa drobnolistna, klon polny oraz klon jawor, rosnące w zabytkowym parku dworskim w miejscowości Piotrkowice,
  - 3 drzewa: lipa drobnolistna oraz dwa platany klonolistne w zabytkowym parku dworskim w miejscowości Cieślin,
  - 3 drzewa: dąb szypułkowy oraz dwa platany klonolistne w parku pałacowym w miejscowości Kłopot;
  - 2 drzewa: dąb szypułkowy oraz topola osika na terenie Kopalnia Soli w miejscowości Góra,
  - platan klonolistny w parku dworskim w miejscowości Jaksice,
  - wiąz szypułkowy w zabytkowym parku pałacowym w miejscowości Kłopot,
  - wiąz szypułkowy w parku w miejscowości Krusza Podlotowa,
  - dąb szypułkowy w parku w miejscowości Krusza Podlotowa,
  - dąb szypułkowy w zabytkowym parku dworskim w miejscowości Kruśliwiec,
  - czteropienna topola biała, rosnąca w pasie drogowym drogi powiatowej w miejscowości Łojewo,
  - dąb szypułkowy w parku dworskim w miejscowości Orłowo,
  - wiąz polny w parku w miejscowości Pławin,
  - klon srebrzysty w miejscowości Sikorowo,
  - wiąz szypułkowy w parku w miejscowości Sójkowo;
  - lipa drobnolistna, rosnąca w pasie drogowym drogi powiatowej w miejscowości Tupadły relacji Inowrocław-Kruszwica
- oraz 16 jesionów wyniosłych, rosnących przy drodze gminnej w miejscowości Balczewo.

We wschodniej części gminy powierzchnię 50 ha zajmuje fragment Obszaru Chronionego Krajobrazu Lasów Balczewskich. Obszar ten o powierzchni łącznej 2400 ha, w zdecydowanej większości leży w gminie Dąbrowa Biskupia (1700 ha), a w mniejszej części w gminie Gniewkowo. Fragment w granicach gminy Inowrocław, to pas wzdłuż Kanału Parchańskiego, łączący kompleksy leśno-bagienne w powyższych gminach. Na terenie gminy Inowrocław ochroną objęło grunty w okolicach Kanału Parchańskiego. Celem ochrony tego obszaru jest zachowanie jedynego kompleksu leśnego wśród urodzajnych gleb tej części Kujaw. Na terenie Gminy brak innych form chronionych. Żadna część gminy nie znalazła się na obszarze objętym siecią Natura 2000. Ważnym elementem o charakterze parkowym na terenie gminy Inowrocław są zabytkowe parki dworskie i parki wiejskie.

Gmina Inowrocław zgodnie z ustawą o ochronie przyrody przeprowadza sukcesywnie zabiegi pielęgnacyjne na pomnikach przyrody, które tego wymagają.

Zadanie – Egzekwowanie przepisów regulujących działania na obiektach nie wpisanych do rejestru zabytków

Obiekty nie wpisane do rejestru zabytków, a znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków obowiązują następujące ustalenia:

- a) obowiązek renowacji zniszczonych fragmentów budynku w formie uzupełnień brakujących detali architektonicznych mających na celu przywrócenie budynku do stanu pierwotnego,
- b) zakaz tynkowania, malowania i ocieplania z zewnątrz budynku o okładzinach ceglanych,

- c) zakaz zamiany podziałów i wielkości otworów okiennych i drzwiowych za wyjątkiem usługowych kondygnacji parteru, gdzie dopuszcza się zmianę wielkości istniejących otworów w celu ich powiększenia i wypełniana szkłem, z zachowaniem zasady kompozycji i osi symetrii otworów okiennych w elewacji na wyższych kondygnacjach,
  - d) w przypadku wymiany stolarki okiennej i drzwiowej obowiązek zachowania historycznych podziałów, a dla otworów okiennych zakończonych łukiem zakaz stosowania uproszczeń w postaci prostego zakończenia stolarki,
  - e) zakaz upraszczania historycznych podziałów i eliminacji detalu stolarki okiennej,
  - f) obowiązek stosowania materiału historycznego stolarki oraz jednakowego koloru w ramach jednego budynku,
  - g) dopuszcza się stosowanie współczesnej stolarki otworowej z obowiązkiem odtworzenia historycznego detalu istniejącej stolarki okiennej, ze szczególnym uwzględnieniem szerokości ram, słupków i pozostałych elementów odtwarzanego okna,
  - h) obowiązek usunięcia z elewacji frontowej elementów szpecących tj. okablowania, anten satelitarnych, kominów stalowych, skrzynek elektrycznych, telekomunikacyjnych i gazowych ze wskazaniem do umieszczenia wymienionych elementów w specjalnie przygotowanych wnękach lub niszach budynku,
  - i) zakaz ocieplania zewnętrznego niszczącego historyczną elewację,
- Ustalenia te zostały zawarte w Uchwale Nr XXV/240/2020 z dnia 16 grudnia 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gmina Inowrocław w części miejscowości Sławęcinek (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego poz. 6621 z dnia 23 grudnia 2020 r.)

Zadanie - Wspieranie powstania i rozwoju w Gminie centów kulturalnych

W dniu 14 maja 2014 r, rozpoczęło działalność Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie prowadzone przez Referat Promocji i Kultury Urzędu Gminy Inowrocław. Istotą działalności Centrum jest promowanie sylwetki Stanisława Przybyszewskiego – literata, czołowego przedstawiciela Młodej Polski, urodzonego w Łojewie, krzewienie kultury Kujaw Zachodnich, umacnianie poczucia tożsamości regionalnej, edukacja kulturalna dzieci i młodzieży, a także integracja środowisk lokalnych oraz promowanie walorów przyrodniczych i turystycznych regionu. W obiekcie znajdują się trzy wyjątkowe sale: Stanisława Przybyszewskiego, Askaukalis oraz Izba Kujawska z ciekawymi artefaktami.

W budynku i na przyległym terenie znajduje się okazała galeria rzeźb z Międzynarodowych Mistrzostw Polski w Rzeźbieniu w Drewnie oraz wystawa prac malarskich, będąca pokłosiem I Ogólnopolskiego Pleneru Malarskiego.

W roku 2019 obiekt odwiedziło 1285 osób (zorganizowanych grup i indywidualnych turystów) z całej Polski i zagranicy (Białoruś, Czechy, Litwa, Niemcy, Włochy, Ukraina, Peru, Rosja). Goszczono m.in. uczestników rajdów pieszych, rowerowych, motocyklowych, wizyt studyjnych, warsztatów turystyczno-krajobrazowych, kół naukowych, miłośników literatury, touroperatorów, przewodników, przedstawicieli klubów i przeróżnych organizacji, półkolonistów, grup w ramach oferty „Przystanek Łojewo”, zastępy zuchów i harcerzy, uczestników plenerów rzeźbiarskich, malarskich, osób podróżujących z „Paszportem Turystycznym” i mobilną aplikacją (geocaching), a także przedstawicieli lokalnych mediów – TVP Bydgoszcz, radia PIK Bydgoszcz, radio RMF MAXXX Inowrocław. W zależności od wieku i preferencji gości wyświetlane były prezentacje tematyczne, realizowane warsztaty i konkursy, spotkania artystyczne, ciekawe rozmowy i dyskusje, wymiana doświadczeń.

Wydarzenia zorganizowane w 2019 r. przez Referat promocji i kultury:

- Gminny Finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy (koncerty, aukcje, kiermasz, kulinaria),
- Obchody 35. rocznicy śmierci Piotra Bartoszcze,
- Koncert Wdzięczności/Koncert z okazji Dnia Kobiet,

- Kiermasz „Tradycje Wielkanocne na Kujawach” (festyn, koncerty, prezentacja rękodzieła artystycznego, kulinaria),
- Drzwi Otwarte Funduszy Unijnych – „Spotkanie z historią i tradycją”,
- Jubileusz 5-lecia działalności Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie/ koncert skrzypcowy,
- V Międzynarodowe Mistrzostwa Polski w Rzeźbieniu w Drewnie (plener, koncert, park rozrywki dla dzieci, konkurs kulinarny, warsztaty i konkursy dla rodzin, piknik integracyjny),
- I Ogólnopolski Plener Malarski/Wystawa prac malarskich,
- Koncert – „Pożegnanie lata w Gminie Inowrocław” (piknik integracyjny),
- Gminne Święto Dyni – konkursy kulinarne, artystyczne, koncert (biesiada przy muzyce),
- Święto Dyni dla dzieci – impreza integracyjna dla dzieci ze świetlic wiejskich (zabawy, konkursy z nagrodami, poczęstunek),
- Impreza artystyczna z cyklu „Za duszę Stacha” (spektakl teatralny),
- Spotkanie podsumowujące współpracę, koncert.

W 2020 r. funkcjonowanie Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w dużej mierze ograniczyła pandemia koronawirusa. W pierwszym kwartale 2020 r. łojewskie Centrum odwiedziło ponad 400 osób. Byli to zarówno turyści indywidualni jak i grupy zorganizowane, m.in. z Inowrocławia, Golubia-Dobrzynia, Janikowa, Dobrzynia nad Wisłą, Konina czy zaprzyjaźnionego Żalinowa. Standardowy program odwiedzin obejmował oprowadzanie po obiekcie i galerii rzeźb, przybliżenie informacji związanych z poszczególnymi salami (dot. Stanisława Przybyszewskiego – życia i twórczości, realizowanych projektów, tradycji, zabytków kultury ludowej, historii Askaukalis – najstarszej polskiej wsi), wyświetlenie prezentacji tematycznych i realizowanie konkursów, zwłaszcza dla młodszych grup wiekowych.

W późniejszym czasie działania referatu prowadzone były przede wszystkim w przestrzeni wirtualnej.

Pomimo ograniczeń na przestrzeni pierwszych miesięcy roku zorganizowane zostały, w sposób tradycyjny, cztery wydarzenia: Gminny Finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy (z rekordową kwotą zebranych datków i rotacyjnym udziałem ok. 300 osób), „Koncert Wdzięczności” z zespołem Stara Szkoła (z udziałem ok. 100 osób), koncert z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet (wystąpił zespół Szulerzy; udział ok. 100 osób) oraz warsztaty artystycznego zdobienia pisanek (z udziałem ok. 80 osób), w których uczestniczyli uczniowie szkół podstawowych, seniorzy i przedstawiciele organizacji pozarządowych.

W późniejszym czasie działania referatu prowadzone były przede wszystkim w przestrzeni wirtualnej. Tu warto wymienić m.in. Koncert Życzeń z okazji Dania Matki, koncert zorganizowany na okoliczność 45. rocznicy śmierci regionalnego ludowego poety Franciszka Becińskiego, czy duże przedsięwzięcie pn. „Łapacze Talentów”- konkurs wokalny, do którego wpłynęło sto zgłoszeń z terenu niemal całej Polski. Przygotowano filmy prezentowane na kanale YouTube Gminy Inowrocław – zapowiadający śpiewaczą rywalizację i rozstrzygający wokalne popisy. Oba powstały pod wspólnym szyldem „Nakręcona Gmina”. W tym cyklu można było również zobaczyć film przedstawiający Łojewo, jako rzeźbiarską stolicę Polski, a z okazji corocznego spotkania pn. „Za duszę Stacha” zrealizowany został film „Kujawskim Szlakiem Stanisława Przybyszewskiego”.

Kierunek działań - Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

Zadanie - Uzupełnienie oraz aktualizacja gminnej ewidencji zabytków (w tym wykreślenie z wykazu obiektów już nieistniejących lub mocno zdegradowanych, które utraciły wartość zabytkową)

W 2021 r. planuje się aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków w zakresie wprowadzenia nowych kart lub wykreślenie z wykazu obiektów nieistniejących lub mocno zdegradowanych, które utraciły wartość zabytkową. Zaplanowane na ten cel środki w budżecie gminy to 5.000 zł.

Priorytet 2 - Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy

Kierunek działań - Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania

Zadanie – Rozpoczęcie lub kontynuacja prac remontowo – konserwatorskich w obiektach zabytkowych stanowiących własność Gminy

W latach 2019-2020 wykonano następujące prace remontowe substancji zabytkowej obiektów będących własnością gminy:

a) w 2019 r. malowanie klatki schodowej w budynku wielorodzinnym „dwór” Latkowo 17 – koszt robót 40.916,60 zł,

b) w 2020 r. przeprowadzono prace remontowe w obiekcie zabytkowym „dwór” Pławin nr 17 polegające na:

- wymianie stolarki drzwiowej i okiennej – koszt 45.625,62 zł

- malowaniu klatki schodowej i dwóch pomieszczeń – koszt 53.873,68 zł

Poniesione wydatki w kwocie ogółem 140.415,90 zł, zostały sfinansowane w całości z budżetu gminy Inowrocław.

Zadanie – Rozpoczęcie lub kontynuacja prac remontowo – konserwatorskich w obiektach zabytkowych niestanowiących własności Gminy

W 2019 r. zaplanowano w budżecie gminy środki finansowe w wysokości 50.000,- zł na udzielenie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków niestanowiących własności gminy Inowrocław. W związku z tym, że nie wpłynął żaden wniosek środki niewykorzystane zostały przeznaczone na inne zadania.

W 2020 r. zaplanowano w budżecie na udzielenie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków niestanowiących własności gminy Inowrocław środki finansowe w kwocie 5.000 zł. W miesiącu marcu 2020 r. został ogłoszony otwarty konkurs ofert w celu wyłonienia podmiotów, którym udzielone zostaną dotacje celowe. Ponieważ w wyznaczonym terminie nie wpłynął żaden wniosek w miesiącu maju 2020 r. ogłoszono ponowny konkurs na udzielenie dotacji. Do konkursu nie złożono żadnego wniosku, w wyniku czego środki przeznaczone na udzielenie dotacji nie zostały wykorzystane.

Gmina Inowrocław od lat troszczy się o zabytki znajdujące się nie tylko na terenie naszej gminy ale także o obiekty ważne dla naszych mieszkańców, leżące poza jej granicami.

Zgodnie z prawem, w przypadku zabytków położonych poza gminą, wsparcie finansowe z przeznaczeniem na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku udzielane jest przez Radę Gminy w formie uchwały jednostce samorządu terytorialnego na której znajduje się dany obiekt.

W latach 2019-2020 Gmina Inowrocław udzieliła pomocy finansowej na ten właśnie cel innym jednostkom samorządu terytorialnego w łącznej kwocie 105.000 zł., w tym:

1) w 2019 r. z budżetu gminy przeznaczono łącznie 65 000 zł.:

- na wymianę okien na wieży kościoła pw. Świętego Krzyża w Inowrocławiu (20.000 zł dotacja dla Miasta Inowrocławia),

- na wykonanie prac konserwatorskich przy emporze muzycznej w kościele parafialnym pw. Świętej Małgorzaty w Kościelcu (15.000 zł dotacja dla Gminy i Miasta Pakość),

- na wykonanie prac konserwatorskich przy polichromiach stropu i ścian nawy głównej w kościele parafialnym pw. Świętego Mikołaja w Ludzisku (30.000 zł dotacja dla Gminy i Miasta Janikowo),
2) w 2020 r. z budżetu gminy przyznano łącznie 40.000 zł:

- na wykonanie renowacji i wymiany części zniszczonych drewnianych stopni schodów oraz poręczy w wieży kościoła pw. Zwiastowania NMP w Inowrocławiu (40.000 zł dotacja dla Miasta Inowrocławia).

Dzięki wsparciu ze środków budżetowych Gminy Inowrocław cenne dziedzictwo kulturowe naszej małej ojczyzny będzie mogło cieszyć kolejne pokolenia.

Zadanie – Uporządkowanie nieczynnych i zaniedbanych cmentarzy ewangelickich, zarówno siłami własnymi Gminy, jak i wolontariatu, Umieszczenie tablic informujących o historii czynnych i nieczynnych cmentarzy.

W 2019 r. na działce nr 111/6 położonej w Turzanach przeprowadzono archeologiczne badania wykopaliskowe dawnego cmentarza. Badania przeprowadzone przez Pracownię Archeologiczną i Archeobotaniczną Arkadiusz Wiktor pod kierownictwem Bartłomieja Rzepkowskiego. W 36 wyeksponowanych jamach zarejestrowano szczątki ludzkie 39 osobników. Wśród nich rozpoznano szkielety pięciu mężczyzn i sześciu kobiet, w pozostałych przypadkach określenie płci było niemożliwe. Pochowani to w większości dzieci i nastolatki, aż 18 szkieletów należało do zmarłych przed 7 rokiem życia. W wyniku badań okazało się, że w tym miejscu spoczywają mieszkańcy wsi Turzany zmarli podczas epidemii cholery w latach 1868 i 1873.

W 2020 r. z budżetu gminy Inowrocław sfinansowano koszt trumny i tablicy upamiętniającej miejsce złożenia szczątków. Poniesione wydatki z budżetu gminy to 1.956,00 zł.

Zadanie – Wskazanie właścicielom obiektów zabytkowych możliwości pozyskania dotacji czy refundacji z funduszy krajowych, wojewódzkich, czy Unii Europejskiej.

Możliwości pozyskania dotacji czy refundacji z funduszy krajowych, wojewódzkich i unijnych określone zostały w Gminnym programie opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław na lata 2018-2021:

- w pkt 11 - „Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami”,

- w pkt 12 - „Realizacja i finansowanie przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków”.

Uchwała w sprawie przyjęcia Gminnego programu została podana do wiadomości publicznej poprzez zamieszczenie w Biuletynie Informacji Publicznej www.bip.gminainowroclaw.eu, na stronie internetowej Gminy Inowrocław www.gminainowroclaw.eu oraz ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

W dniu 30 grudnia 2019 r. Rada Gminy Inowrocław podjęła uchwałę Nr XIII/120/2019 w sprawie zasad i trybu postępowania, udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, niestanowiących własności Gminy Inowrocław.

Uchwała ta również została podana do wiadomości publicznej poprzez zamieszczenie w Biuletynie Informacji Publicznej www.bip.gminainowroclaw.eu, na stronie internetowej Gminy Inowrocław www.gminainowroclaw.eu oraz ogłoszona została w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

W związku z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz § 6 uchwały Nr XIII/120/2019 Rady Gminy Inowrocław z dnia 30 grudnia 2019 r. w sprawie zasad i trybu postępowania, udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, niestanowiących własności Gminy Inowrocław (Dz. Urz. Woj. Kuj.- Pom. z 2020 r., poz. 227) Wójt Gminy Inowrocław zarządzeniem Nr 186/2020

w dniu 17 marca 2020 r. ogłosił otwarty konkurs ofert na udzielenie w 2020 r. dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, niestanowiących własności Gminy Inowrocław. Ogłoszenie o konkursie podane zostało do publicznej wiadomości poprzez zamieszczenie w Biuletynie Informacji Publicznej www.bip.gminainowroclaw.eu, na stronie internetowej Gminy Inowrocław www.gminainowroclaw.eu oraz na tablicy ogłoszeń w siedzibie Urzędu Gminy w Inowrocławiu.

W związku z tym, że w wyznaczonym terminie nie wpłynęła żadna oferta Wójt Gminy Inowrocław zgodnie z obowiązującą uchwałą Nr XIII/120/2019 Zarządzeniem Nr 201/2020 w dniu 8 maja 2020 r. ogłosił ponowny konkurs ofert na udzielenie w 2020 r. dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, niestanowiących własności Gminy Inowrocław. Ogłoszenie o konkursie podane zostało do publicznej wiadomości poprzez zamieszczenie w Biuletynie Informacji Publicznej www.bip.gminainowroclaw.eu, na stronie internetowej Gminy Inowrocław www.gminainowroclaw.eu oraz na tablicy ogłoszeń w siedzibie Urzędu Gminy w Inowrocławiu.

Kierunek działań - Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne

Zadanie– Popularyzacja miejsc o szczególnym znaczeniu historycznym, kulturowym, krajoznawczym i turystycznym dla Gminy

Zadanie zrealizowane przez Referat promocji i kultury Urzędu Gminy w Inowrocławiu. obejmowało w szczególności popularyzację miejsc o szczególnym znaczeniu dla gminy:

- pomnik Stanisława Przybyszewskiego na cmentarzu w Górze,
- tablica upamiętniająca Stanisława Przybyszewskiego w Łojewie.
- tablica upamiętniająca Stanisława Przybyszewskiego w Jarontach,
- tablica upamiętniająca Piotra Bartoszcze w RadłóWKu

oraz obiekt archeologiczny pn. „Askaukalis-Krusza Zamkowa”..

Obiekt w 2019 roku odwiedziło około 400 osób (turystów indywidualnych i grup wycieczkowych, uczestników rajdów pieszych, rowerowych itp.).

Z powodu sytuacji pandemicznej w 2020 r. zwiedzanie obiektu zostało ograniczone.

Przy obiekcie archeologicznym w połowie 2020 r. zamontowano nowe tablice informacyjne i ustawiono kilka rzeźb oraz odnowiono pylon reklamowy „Askaukalis”.

Projekty opracowano we własnym zakresie.

3. Zadanie– Rozpropagowanie idei wolontariatu, aktywizacja lokalnej społeczności w działaniach na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego

Corocznie w miesiącu listopadzie uczniowie Szkoły Podstawowej im. W. Broniewskiego w Jaksicach udają się na miejscowy cmentarz i oddają hołd zasłużonym zmarłym mieszkańcom Jaksic i okolic;

- powstańcom wielkopolskim: Konstantemu Gutorskiemu, Mieczysławowi Kosiakowi,
- zamordowanym w inowrocławskim więzieniu: Szczepanowi i Bolesławowi Wawrzyniakom,
- księżom: Henrykowi Klutha, Bronisławowi Kozłubek, Zdzisławowi Borzyszkowskiemu,

oraz odwiedzają Obelisk wystawiony w 1866 r. po epidemii cholery.

Harcerze z 37 DH Wiatraki i 20 SDH Iskry z drużynowymi oraz poczet sztandarowy szkoły brali udział w uroczystościach odsłonięcia tablicy poświęconej tragicznie zamordowanemu ks.

Tadeuszowi Pawlakowi. Nauczycielka historii Pani Krystyna Konieczka przedstawiła podczas mszy świętej w dniu 9 czerwca 2019 r. życiorys ks. Tadeusza Pawlaka – więźnia obozu koncentracyjnego w Dachau.

Inicjatorem upamiętnienia jaksickiego księdza była nauczycielka Pani Hanna Pierścieniak.

Zadanie– Opracowanie zintegrowanego systemu informacji wizualnej o zasobach i wartości dziedzictwa kulturowego Gminy – informacje o znanych postaciach, miejscach, zabytkach i stanowiskach archeologicznych.

Zadanie zrealizowane przez Referat Promocji i Kultury Urzędu Gminy w Inowrocławiu. W Centrum Kultury Kujaw Zachodnich w Łojewie znajduje się opracowany zintegrowany system informacji wizualnej o zasobach i wartości dziedzictwa kulturowego Gminy w formie filmów:

- 1) Askaukalis,
- 2) o Sali Przybyszewskiego „PAON”,
- 3) „Koza” zwyczaj kujawski,
- 4) prezentacja o Becińskim,
- 5) film o Przybyszewskim.

Priorytet 3 – Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości. badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działań - Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego

Zadanie– Dostęp do internetu (jako edukacyjnej bazy danych) w publicznych placówkach oświatowych, w świetlicach i innych

Bezpłatny internet jako edukacyjną bazę danych o zabytkach udostępnia Gminna Biblioteka Publiczna w Jaksicach oraz szkoły podstawowe na terenie gminy.

Kierunek działań - Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

Zadanie– Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych

W Centrum Kultury Kujaw Zachodnich w Łojewie w latach 2019 i 2020 zorganizowano wystawy stałe- zmienne:

- Sala Przybyszewskiego,
- Sala Kujawska,
- Wystawa Rzeźb,
- Wystawa Malarska.

Kultywowano tradycje kujawskie poprzez organizacje Festynu Wielkanocnego, dożynek oraz organizacje warsztatów rękodzieła, upamiętniono rocznicę „Wyborów Czerwcowych” . Zorganizowano obchody upamiętniające twórczość, urodziny i śmierć Stanisława Przybyszewskiego, Becińskiego i Piotra Bartoszcze.

Zadanie– Inicjowanie wydarzeń na terenie Gminy w ramach obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa

Centrum Kultury Kujaw Zachodnich w Łojewie w roku 2019 i 2020 brało udział w Europejskich Dniach Dziedzictwa.

Zadanie– Wydawanie i wspieranie publikacji promujących dziedzictwo kulturowe Gminy – foldery promocyjne, przewodniki

W okresie od 5.12.2018 r. do 4.12.2020 r. wydano za pośrednictwem Referatu Promocji i Kultury następujące publikacje, przewodniki promujące dziedzictwo kulturowe gminy Inowrocław, foldery, ulotki, albumy, i biuletyny, w tym:

- albumy: „Międzynarodowe Mistrzostwa Polski w Rzeźbieniu w Drewnie – Rzeźbimy Historię Kujaw”, „Gmina Inowrocław – historia, kultura, tradycja”,
- foldery: Gmina Inowrocław, Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie,
- publikacje dla dzieci: „Elementarz Askaukalis – dzieci śledzą historię Gminy Inowrocław”, „Bajanie kujawską wsią malowane”, „Od zapustów po żniwa – wieś kujawska urodziwa”,
- ulotki reklamowe, m.in. „Przystanek Łojewo”, Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie, „V Międzynarodowe Mistrzostwa Polski w Rzeźbieniu w Drewnie”, „Na Bursztynowym Szlaku – Askaukalis – Krusza Zamkowa”,
- Biuletyn Gminy Inowrocław „Kurenda” (2 wydania: czerwiec i grudzień).

Zrealizowano filmy zamieszczone na kanale YouTube Gminy Inowrocław – relacje z wydarzeń o charakterze promocyjnym, codzienne notki do serwisu informacyjnego z wydarzeń organizowanych w Gminie Inowrocław (w tym obsługa fotograficzna i redakcyjna imprez realizowanych w terenie): strony internetowe i portale społecznościowe Gminy Inowrocław i Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie, cotygodniowy serwis informacyjny do Tygodnika Informacyjnego Powiatu, Miast i Gmin.

Nakładem Gminy Inowrocław w 2020 r. wydany został 250 stronicowy album pt. „Stanisław Przybyszewski – Europejczyk z Łojewa”, podzielony na 21 rozdziałów. Przygotowany został własnymi zasobami (opracowanie tekstów, redakcja publikacji, korekta, skład, projekt okładki). Na potrzeby wydawnictwa Referat współpracował m.in. z Muzeum im. Jana Kasprowicza.

Kolejną pozycją wydaną nakładem Gminy była książeczka autorstwa Doroty Dominiczak-Głowackiej pt. „Fantastyczne przygody Zosi Niesamosi”, kierowana do młodszych czytelników. Do zadań Referatu należała korekta graficzna tekstu.

W grudniu 2020 r. ukazał się kolejny (jedyne w roku) numer biuletynu „Kurenda”. Zebraniem i opracowaniem materiałów oraz projektem szaty graficznej zajął się Referat Promocji i Kultury.

Na wydawniczą premierę oczekuje seria (10 szt. w pakiecie) widokówek nawiązujących obrazem i treścią do postaci Stanisława Przybyszewskiego.

Zadanie– Popularyzacja wartościowych realizacji konserwatorskich przy zabytkach zagospodarowania obszarów cennych kulturowo i krajobrazowo.

Gmina Inowrocław w 2020 r. zagospodarowała teren położony nad jeziorem w Łojewie, poprzez zrealizowanie inwestycji pn. „Budowa Ośrodka Sportu na działce Nr 195,4, 195/5, 195/14 i 195/15 w miejscowości Łojewo- I etap”.

Całkowity koszt pierwszego etapu wyniósł 1.129.559,86 zł, w tym z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego 739.230,39 zł, a pozostałe wydatki to środki z budżetu gminy Inowrocław.

Obecnie jest to cenny kulturowo, krajobrazowo i turystycznie teren, będący wizytówką naszej gminy.

Co roku w miarę potrzeb konserwacji poddawane są rzeźby znajdujące się na terenie przynależnym do Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie, stanowiącym obszar cenny kulturowo i krajobrazowo.

Zadanie– Upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie edukacji szkolnej – organizowanie i wspieranie zajęć o tej tematyce.

Zadanie zrealizowane przez Gminę poprzez uczestnictwo i wspieranie placówek oświatowych w działaniach edukacyjnych:

- Referat ochrony środowiska Urzędu Gminy w Inowrocławiu w roku szkolnym 2018/2019 był inicjatorem i realizatorem wspólnie z Gminną Biblioteką Publiczną w Jaksicach następujących projektów: konkurs „EKO – rośliny z bajkowej krainy” oraz warsztaty o tematyce ekologicznej i ochrony środowiska dla klas I-VII, Gminny Konkurs Ekologiczno-Sportowy w Szkole Podstawowej w Orłowie dla klas I-III, warsztaty ekologiczne w Łojewie z udziałem uczniów Szkoły Podstawowej w Górze oraz prowadził liczne działania edukacyjne w formie: prelekcji w przedszkolach i w szkołach podstawowych, ulotek informacyjnych oraz plakatów,

- Harcerze ze Szkoły Podstawowej w Jaksice w roku 2019 i 2020 porządkowali teren wokół Obelisku Bartka Nowaka w Jaksicach, opiekowali się grobami Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym w Jaksicach. Na dzień 1 listopada składali wiązanek kwiatów i znicze sfinansowane z budżetu gminy Inowrocław.

Nauczyciele historii i języka polskiego kultywując historię regionalną i lokalny patriotyzm, na lekcjach historii i języka polskiego przypominali sylwetki zasłużonych jaksiczaniek: ks. Stanisława Krakowskiego, ks. Wiktora Sawkowskiego, ks. Kanonika Feliksa Kaliskiego, ks. Kanonika Piotra Osińskiego, ks. Tadeusza Pawlaka, dowódcę powstania styczniowego Bartka Nowaka, powstańców wielkopolskich: M. Kosiaka, K. Gutorskiego.

Drużynowe z 37 DH Wiatraki i z 20 SDH Iskry organizowały świeczkowiska historyczne przybliżające harcerzom zasługi mieszkańców Jaksic w odzyskaniu wolności i kultywowaniu patriotyzmu. Harcerze organizowali biegi terenowe w miesiącu kwietniu, podczas których utrwalali wiedzę o Miejscach Pamięci Narodowej.

Uczniowie Szkoły Podstawowej w Orłowie corocznie upowszechniają edukację w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez pogadanki w trakcie zajęć świetlicowych i godzin wychowawczych. W 2019 r. kultywowali tradycje na kiermaszu Bożonarodzeniowym i podczas „Stołów Wielkanocnych” przed Urzędem Gminy w Inowrocławiu oraz organizowali i brali czynny udział w tzw. „Obchodzie z Kozą”.

Stowarzyszenie Przyjaciół Szkoły Podstawowej w Sławęcinku wspólnie z uczniami realizowało w latach 2019 i 2020 projekty popularyzujące wiedzę o regionalnym dziedzictwie kulturowym pn. „Smaki Kujaw”: – propozycja zmiany złych nawyków żywieniowych dla których alternatywą jest zdrowa kuchnia regionalna.

Uczniowie Szkoły Podstawowej w Turzanach okazjonalnie porządkowali nieczynny cmentarz zmarłych mieszkańców Turzan podczas epidemii cholery. W 2019 roku zorganizowano dla uczniów i mieszkańców festyn podczas którego odbywały się aktywne zajęcia edukacyjne, wystawy o charakterze patriotycznym, prezentacja tradycyjnych potraw i przetworów lokalnej społeczności. W ramach realizacji podstawy programowej i poznawania dziedzictwa historycznego regionu w szkoła zorganizowała wycieczki do inowrocławskiego muzeum, lekcje o tematyce historycznej przybliżające historię szkoły i regionu na podstawie kronik szkolnych, prezentację miejsc na terenie gminy ważnych ze względu na tradycję i historię,

Corocznie organizowane były warsztaty plastyczne kultywujące kujawskie tradycje świąteczne.

Przedszkole Samorządowe Gminy Inowrocław w roku szkolnym 2018/2019 oraz 2020/2021 realizowało program własny pn. „Kto ty jesteś”, międzynarodowy projekt edukacyjny pt. „Piękna nasza Polska cała”, projekt edukacyjny pt.: „Krecik poznaje Polskę” – dwa tygodnie działań edukacyjnych dotyczących regionu (kujawskie tradycje, zabytki w Jaksicach, dawne kujawskie

stroje i kujawskie przedmioty). Zorganizowano dla dzieci wycieczkę do Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie podczas której zwiedzano wystawy stałe: Izbę Przybyszewskiego, Izbę Kujawską, salę Askaukalis.

Zorganizowano dla dzieci prezentacje multimedialne dotyczące tradycji kujawskich (tradycyjne potrawy, gwary, zwyczaje). Odbyły się zajęcia edukacyjne „Dawniej i dziś”, kozy Mątewskiej.

W oddziałach przedszkolnych w Górze, Tupadłach i Turzanach w roku 2019 przygotowano i wystawiono TeatrNauczycielski Bajka pt. „Legenda o Lechu, Czechu i Rusie”.

Od 2018 r. corocznie opracowywana jest i wdrażana tematyka kompleksowa pn. „Kujawy – moja mała Ojczyzna”

Zadanie– Kulturowanie i popularyzacja wybitnych osobowości szczególnie zasłużonych dla Gminy: Stanisław Przybyszewski, Stanisław Brzeski, Konstanty Gutowski, Antoni Grobelski, Mieczysław Kosiak, Maksymilian im Tomasz Kozłowski, Stanisław Malicki, Franciszek Szyper czy Adam i Józef Znanieccy.

Zadanie zrealizowane przez Referat promocji i kultury Urzędu Gminy w Inowrocławiu poprzez coroczne kulturowanie i popularyzowanie wybitnych osobowości szczególnie zasłużonych dla Gminy: Stanisława Przybyszewskiego, Becińskiego i Piotra Bartoszcze.

Kierunek działań - Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego, służąca kreacji produktów turystyki kulturowej

Zadanie– Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej, obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego Gminy.

Zadanie zrealizowane przez Referat promocji i kultury Urzędu Gminy Inowrocław poprzez wstawianie filmów z wydarzeń do sieci:

- na stronę Gminy Inowrocław ,
- Facebook Gminy Inowrocław,
- Fanpage Gminy Inowrocław,
- Stronę Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie,
- Facebook Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie,

Kierunek działań -Zwiększenie świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej przez różne formy aktywności;

Zadanie– Wykreowanie wizerunku Gminy w oparciu o dziedzictwo kulturowe i lokalną tożsamość mieszkańców

W ramach podpisanych porozumień Gmina Inowrocław za pośrednictwem Referatu promocji i kultury współpracuje z Kujawsko-Pomorską Organizacją Turystyczną, Lokalną Organizacją Turystyczną Kujawy, Gminą Wejherowo, Kujawskim Centrum Kultury w Inowrocławiu realizując akcje promocyjne m.in. Paszport Turystyczny, wiadomości do serwisów informacyjnych, wydawnictw promocyjnych oraz w zakresie organizacji wydarzeń, wizyt studyjnych (grupa touroperatorów z Rosji, przewodników z regionu, odwiedzin zorganizowanych grup turystycznych – uczestników wycieczek, warsztatów), w zakresie organizacji imprez m.in. Międzynarodowych Mistrzostw Polski w Rzeźbieniu w Drewnie, Ogólnopolskiego Pleneru Malarskiego, imprezy artystycznej z cyklu „Za duszę Stacha” itp. (wymiana kulturowa, integracja,

wizyty partnerskie), uczestnictwo w wydarzeniach realizowanych przez partnerów oraz z lokalnymi instytucjami, m.in. Muzeum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu, PTTK (Inowrocław, Kruszwica), placówkami kulturalnymi, oświatowymi, opiekuńczymi, organizacjami, stowarzyszeniami, klubami, kołami gospodyń wiejskich, zespołami ludowymi, artystami lokalnymi.

Zadanie– Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego przez zaangażowanie placówek oświatowych (szkoły, biblioteki, domy kultury) oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów.

Zadanie realizowane w roku 2019 przez Gminną Bibliotekę Publiczną w Jaksicach działającą jako samodzielna instytucja kultury obejmowało:

- udostępnianie bezpłatnego Internetu jako edukacyjnej bazy,
- całoroczny dostęp do działu regionalistów oraz wystawka promująca książki dotyczące Gminy i jej zasobów kulturowych;
- organizację 2 warsztatów kulinarnych promujących tradycje kuchni lokalnej,
- lekcję biblioteczną o lokalnej historii związanej z II wojną światową;
- organizację warsztatu literackiego z elementami historii lokalnej „Powstanie Wielkopolskie” przeprowadzonego przez Magdalenę Podbylską, autorkę powieści „A u nas powstanie”;
- organizację 3 spotkań muzycznych z udziałem muzyków z Filharmonii Pomorskiej dotyczących lokalnych pieśni i tańców.

W roku 2020 Biblioteka upowszechniała edukację w zakresie dziedzictwa kulturowego poprzez:

- udostępnianie bezpłatnego Internetu jako edukacyjnej bazy,
- całoroczny dostęp do działu regionalistów oraz wstawka promująca książki dotyczące Gminy i jej zasobów kulturowych,
- zorganizowanie warsztatu kulinarnego promującego tradycje kuchni lokalnej oraz 2 spotkań muzycznych z udziałem muzyków z Filharmonii Pomorskiej dotyczące lokalnych pieśni i tańców.

Kierunek działań - Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziedzinach architektury, budownictwa i lokalnej tradycji

Zadanie– Promocja regionu, poprzez działalność domów kultury, świetlic wiejskich, organizacji, stowarzyszeń i lokalnych inicjatyw (gmina Inowrocław jest członkiem Związku Gmin Wiejskich RP i Lokalnej Grupy Działania Czarnoziem na Soli)

Gmina Inowrocław współpracuje z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. w zakresie kultury, sztuki ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego udzielając wsparcia finansowego w formie dotacji na realizację zadań publicznych.

W 2019 r. przy wsparciu finansowym w ogólnej kwocie 17.890 zł realizowane były następujące zadania publiczne:

- 1) Projekt pn. „Jesteśmy Aktywni w naszej wsi i gminie integracja i promocja sołectwa i Gminy Inowrocław”, zrealizowany przez Stowarzyszenie Rozwoju Sołectwa Sławęcinek. Projekt miał na celu promowanie tradycji kulinarnych Kujaw, poprzedzone zorganizowaniem warsztatów kulinarnych i rękodzieła, Efektem końcowym projektu był udział członków stowarzyszenia w Jarmarku Adwentowym w Przysieku. Udzielona dotacja z budżetu gminy – 1.100 zł.
- 2) Projekt pn. „Aktywnie czas spędzamy, tradycje i zabytki kujawskie odkrywamy” zrealizowany przez Stowarzyszenie Rozwoju Sołectwa Miechowice. Realizacja projektu miała na celu zapoznanie 25 dzieci z tradycjami regionu, edukację w zakresie kultury, sztuki, oraz zachowania dziedzictwa historycznego i poszanowania tradycji. Zorganizowano dla uczestników warsztaty regionalne w świetlicy wiejskiej w Miechowicach. Tematyka zajęć dotyczyła regionu Kujaw

(Sztuka, muzyka, taniec, strój regionalny, zwyczaje, obrzędy, gwara, zabytki). Zorganizowano dwie wycieczki: do Kruszwicy oraz do Inowrocławia i Centrum Kujaw Zachodnich w Łojewie. Udzielona dotacja z budżetu gminy to 2.800 zł.

3) Projekt pn. „Turniej Słowiański na Przystanku Łojewo” realizowany przez Towarzystwo Rozwoju Łojewa. Celem projektu było utrwalenie dziedzictwa kulturowego gminy oraz promocja sieciowego produktu turystycznego gminy Inowrocław pod nazwą „Przystanek Łojewo”.

W ramach projektu został przeprowadzony Turniej Słowiański, w którym uczestniczyły trzy stowarzyszenia z terenu gminy: Stowarzyszenie Kobiet Wiejskich Gminy Inowrocław, Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Sławęcín i Sławęcinek i Towarzystwo Rozwoju Łojewa. W ramach turnieju przeprowadzono różne konkurencje zręcznościowe, które opierają się na lokalnych tradycjach i dziedzictwie historycznym Słowian.

W ramach projektu „Turniej Słowiański na Przystanku Łojewo” Towarzystwo Rozwoju Łojewa współpracowało z podmiotami tworzącymi produkt turystyczny „Przystanek Łojewo”, tj.: z Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie, Centrum Integracji Społecznej w Łojewie, Klubem Jeździeckim OXER w Łojewie, Gospodarstwem „Mleczna Kraina” i z Prasłowiańskim Gajem w Łojewie. Udzielona dotacja z budżetu gminy to 1.000 zł.

4) Projekt pn. „Festyn rodzinny” w Szkole Podstawowej w Turzanach realizowany przez Stowarzyszenie Aktywnej Edukacji w Turzanach, adresowany do obecnych uczniów, ich rodziców oraz do dawnych uczniów, mieszkańców Turzan, mieszkańców okolicznych wsi, pracowników szkoły i sponsorów placówki. Projekt miał na celu pogłębienie wiedzy na temat historii szkoły w Turzanach, wsi i regionu, integrację i zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnej w działania mające na celu umocnienie tożsamości, przynależności do danej grupy społecznej.

Udzielona dotacja z budżetu gminy to 3.000 zł.

5) Projekt pn. „Po kujawsku smacznie i kolorowo” realizowany przez Koło Gospodyń Wiejskich w Jacewie, mający na celu kultywowanie i przekazywanie tradycji kujawskich poprzez naukę techniki haftu kujawskiego i promocję tego rękodzieła na różnych targach i jarmarkach folklorystycznych.

Warsztaty rękodzieła przyczyniły się do kultywowania i przekazania następnemu pokoleniu tradycji kujawskich oraz do integracji uczestników, poczucia tożsamości i przynależności do danego regionu oraz kraju.

Udzielona dotacja z budżetu gminy to 2.500 zł.

6) Projekt pn. „Tradycja podstawą przyszłości” realizowany przez Koło Gospodyń Wiejskich w Jacewie. Projekt obejmował wyjazd członkiń KGW i mieszkańców Jacewa do skansenu w Kłóbce.

Wyjazd przyczynił się do poznania życia i pracy naszych przodków, zabudowy wiejskiej z XIII i IX wieku oraz początku XX wieku, promowania tradycji rękodzieła kujawskiego. Była to żywa lekcja historii i nauka rękodzieła.

Udzielona dotacja z budżetu gminy to 2.000 zł.

7) Projekt pn. „Co w kujawskiej duszy gra” realizowany przez Koło Gospodyń Wiejskich w Kłopocie mający na celu dalszy rozwój zespołu ludowego „Kłopocianie” oraz kultywowanie dziedzictwa niematerialnego, w tym kujawskich pieśni ludowych, tradycji, stroju kujawskiego podczas przeglądów, festiwali zespołów ludowych i innych imprez kultywujących tradycje.

Udzielona dotacja budżetu gminy to 5.490 zł.

W 2020 r. przy wsparciu finansowym gminy w formie dotacji w ogólnej kwocie 6.500 zł realizowane były następujące zadania publiczne:

1) Projekt „Serce dla Kujaw” realizowany przez Stowarzyszenie Przyjaciół Szkoły w Sławęcinku. Celem projektu było rozwijanie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego Kujaw, poznawanie historii Inowrocławia - stolicy Kujaw oraz budowanie więzi z „małą ojczyzną”. W ramach projektu uczestnicy zwiedzali Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie. Zorganizowano warsztaty dla społeczności lokalnej „Serce Kujaw”. Działania mające na celu poznanie historii Kujaw, tradycji i obrzędów kujawskich.

Udzielona dotacja z budżetu gminy to 5.500 zł.

2) Projekt pn. „Muzyczna przygoda z folklorem” realizowany przez Koło Gospodyń Wiejskich w Kłopocie mający na celu dalsze pogłębianie umiejętności wokalnych zespołu „Kłopocianie”, pielęgnowanie wiedzy w temacie pieśni kujawskich, ocalenie tego dziedzictwa przed zapomnieniem, wzbudzenie zainteresowania wśród społeczności lokalnej.
Udzielona dotacja z budżetu gminy to 1.000 zł

Kierunek działań - Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych

Zadanie– Wspieranie kulturotwórczych, lokalnych inicjatyw dotyczących podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych i innych, np. organizowanych cyklicznie dożynek gminnych, festynów

W latach 2019 i 2020 z budżetu Gminy Inowrocław zostało udzielone wsparcie finansowe w formie dotacji w łącznej kwocie 10.990 zł dla Koła Gospodyń Wiejskich w Kłopocie w zakresie podtrzymywania miejscowych tradycji folklorystycznych, w tym:

1) w 2019 r. dotacja w kwocie 5.490 zł na realizację projektu pn. „Co w Kujawskiej duszy gra” mającego na celu dalszy rozwój zespołu ludowego „Kłopocianie” oraz kultywowanie dziedzictwa folklorystycznego i promocje gminy podczas festiwali ludowych, przeglądów zespołów folklorystycznych i innych imprez kultywujących dziedzictwo niematerialne.

2) W 2020 r. dotacja w kwocie 5.500 zł na realizację projektu pn. „Muzyczna przygoda z folklorem” celem, którego było dalsze pogłębianie umiejętności wokalnych zespołu ludowego „Kłopocianie” oraz pielęgnowanie tradycji folklorystycznych w temacie pieśni kujawskiej, ocalenie tego dziedzictwa przed zapomnieniem i wzbudzenie wśród społeczności lokalnej zainteresowania tradycjami.

Kierunek działań - Stworzenie infrastruktury turystycznej w ramach promocji regionu

Zadanie– Wspieranie „małej przedsiębiorczości” w Gminie, zaktywizowanie lokalnej społeczności, np. w tworzeniu różnych form usług – agroturystyka, gastronomia itd.

W latach 2019 i 2020 Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich w Łojewie wspólnie z Centrum Integracji Społecznej w Łojewie, Klubem Jeździeckim OXER w Łojewie, Gospodarstwem „Mleczna Kraina” i z Prasłowiańskim Gajem w Łojewie kontynuowali produkt turystyczny „Przystanek Łojewo”.

Kierunek działań - Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami:

Zadanie -Stworzenie systemu odpowiednich ulg i rekompensat finansowych dla właścicieli i dzierżawców obiektów zabytkowych, mających na celu podejmowanie przez nich działań rewaloryzacyjnych

Wójt Gminy Inowrocław na podstawie art.7 ust. 1 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych zwalnia z urzędu od pobierania podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem utrzymania i konserwacji,

zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej oraz na podstawie art.12 ust. 1 ustawy z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym zwalnia się od podatku rolne grunty wpisane do rejestru zabytków pod warunkiem ich zagospodarowania i utrzymania zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ulgą ustawową w zakresie budynków i gruntów w 2019 r. i w 2020 r. od pobierania podatku od nieruchomości i pobierania podatku rolnego zostały objęte:

1. Góra zespół budynków i grunty orne (Parafia),
2. Cieślin zespół budynków i grunty orne (Parafia),
3. Cieślin zespół pałacowy,
4. Łojewo zespół pałacowy i grunty orne,
5. Marulewo zespół pałacowy i grunty orne,
6. Olszewice zespół pałacowy,
7. Orłowo zespół pałacowy i grunty orne,
8. Piotrkowice zespół pałacowy,
9. Sławęcinek zespół pałacowy i grunty orne,
10. Łatkowo grunty orne,
11. Kłopot grunty orne.

3. Podsumowanie

W zakresie opieki nad zabytkami Gmina Inowrocław współpracuje z placówkami oświatowymi, kulturalnymi, organizacjami pozarządowymi, w tym z parafiami promując wartości materialne i niematerialne dziedzictwa kulturowego regionu. Zadania wspierane były przez projekty edukacyjne i promocyjne mające na celu wzrost świadomości kulturowej oraz zainteresowanie mieszkańców zabytkami i historią gminy.

Gmina Inowrocław w okresie od 5 grudnia 2018 r. do 4 grudnia 2020 r. realizowała zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław na lata 2018-2021 wykorzystując do tego celu możliwości formalno- prawne, finansowe i merytoryczne. W programie zostało zaplanowanych 60 zadań, z czego zrealizowano 28 zadań, co stanowi wykonanie na poziomie 47 %. Podkreślić należy, że w niniejszym sprawozdaniu zostały przedstawione zadania zrealizowane. Wynik ten obrazuje, że Gmina Inowrocław aktywnie realizuje zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz promowania dziedzictwa kulturowego regionu. Można przypuszczać, że na koniec obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami realizacja zadań programowych będzie kształtować się na poziomie 80%,

Podsumowując należy stwierdzić, że priorytety były zrealizowane wszechstronnie, poprzez różnorodne zadania, które w całości prowadzą do osiągnięcia założonego celu.

W następnych latach należy sukcesywnie dążyć do realizacji kolejnych zadań, a realizacje tych, których nie uda się zrealizować w okresie obowiązywania obecnego programu zaplanować w Gminnym programie opieki nad zabytkami dla Gminy Inowrocław na lata 2022-2025.